

STRUČNÁ HISTORIE STÁTŮ

NIZOZEMSKO

Sylva Sklenářová

S T R U Č N Á H I S T O R I E S T Á T Ů

Nizozemsko

SYLVA SKLENÁŘOVÁ

NAKLADATELSTVÍ LIBRI, PRAHA 2006

Odborní recenzenti:

Prof. dr. Hans Renner, Instituut voor Geschiedenis,
Rijksuniversiteit Groningen, Nederland

(†) Prof. PhDr. Zdeněk Macek, CSc., Historický ústav,
Fakulta humanitních studií, Univerzita Hradec Králové

Nakladatelství Libri upřímně děkuje Velvyslanectví Nizozemského království v Praze za podporu při vydání knihy Nizozemsko v edici Stručná historie států.

De uitgeverij Libri dankt de Ambassade van het Koninkrijk der Nederlanden te Praag hartelijk voor de ondersteuning van de publicatie van het boek Nizozemsko in de editie Stručná historie států.

© Sylva Sklenářová, 2006

© Libri, 2006

ISBN 80-7277-310-0

Obsah

Několik slov úvodem	9
O jazyce	13
Pravěk	14
Římské období (50 před Kr.–asi 400 po Kr.)	19
Merovejské a karolinské období (6.–10. století)	24
Příchod křesťanství	27
Vikingové	29
Doba hrabství a vévodství (900–1400)	33
Utrecht	33
Flandry	34
Brabant	36
Holland	37
Henegavsko	40
Frísko	40
Gelre	42
Dobývání země	43
Města a obchod	46
Kultura středověku	49
Náboženský život	52
Nizozemí pod vládou Burgundů a Habsburků (15.–16. století)	56
Burgundové	56
Centralizace	58
Kultura na burgundském dvoře	59
Habsburkové	60
Pod vládou Karla V.	61
Města v 15. a 16. století	63
Reformní hnutí 16. století	64
Vláda Filipa II.	66
Povstání	68
Republika spojených provincií (1581–1795)	73
Obchod a kolonie	76
Obyvatelstvo	80
Zlaté století kultury psané i kamenné	82
Malířství Zlatého věku	84
Vzdělanost Zlatého věku	87

Náboženská otázka	88
Proti Oranžským (17. století)	91
Úpadek republiky (18. století)	95
Osvícenství v Nizozemí	99
Pod nadvládou Francie	102
Batávská republika (1795–1806)	102
Ludvík Napoleon a Holandské království (1806–1810)	104
Součástí Francouzského císařství (1810–1813)	106
Spojené království nizozemské (1815–1830)	109
Odtržení Belgie v roce 1830	113
Nizozemské království	116
Ústava z roku 1848	116
Boj o školství	118
Král versus Druhá komora	119
Industrializace a modernizace	121
Města v 19. století	123
Vznik politických stran	124
Boj o volební právo a školství	126
Nizozemsko na přelomu 19. a 20. století	128
Kultura a věda druhé poloviny 19. století	130
Koloniální panství v 19. století	132
Mezi dvěma světovými válkami	134
Druhá světová válka	140
Židovská otázka	141
Odboj a konec války	143
Druhá světová válka v Indonésii a další vývoj	145
Opuštění neutrality	148
Hospodářská obnova	149
Politický vývoj po roce 1945	150
Multikulturní společnost	153
Kultura 20. století	155
Po roce 1989	159
Česko(slovensko)-nizozemské vztahy	163
Doporučená literatura	172
Beletrie se vztahem k historii	172
Encyklopedické heslo	174
Přehled hlav států	181
Rady a doporučení pro turisty	182
Zastupitelské úřady	184

Důležitá telefonní čísla	185
Zajímavé webové stránky	186
Jazyková první pomoc	187
Seznam použitých zkratk	189

Několik slov úvodem

Oficiální název rozlohou nevelké země v severozápadní Evropě při pobřeží Severního moře zní Nizozemské království (*Koninkrijk der Nederlanden*). Vžitě pojmenování Holandsko má pro mnoho lidí stejný význam jako název oficiální, i když tento výraz v sobě zahrnuje pouze pojmenování jedné provincie – dnes rozdělené na dvě části, *Noord-Holland a Zuid-Holland*, tedy Severní Holandsko a Jižní Holandsko – která si v historii Nizozemska vydobyla přední místo a byla z hospodářského i kulturního hlediska jakýmsi středem mladé Republiky spojeného Nizozemí (*Republiek der Verenigde Nederlanden*) v 16. století.

Zásadní významový rozdíl je ovšem i mezi označeními Nizozemsko a Nizozemí. Nizozemsko je alternativní název této zajímavé země s oficiálním názvem Nizozemské království. Naproti tomu Nizozemí je pojmenování pro historické území, které bylo geograficky rozsáhlejší než dnešní samotné Nizozemsko, protože v sobě zahrnovalo nejen území Belgie, ale také části severní Francie, Lucemburska i hraniční oblasti dnešního Německa.

Podobně název Flandry neboli Vlámsko (*Vlaanderen*) v sobě skrývá nejasnost. Zeměpisně je název Flandry označením pro provincie Východní a Západní Flandry (v historickém Nizozemí). Původně však byly Flandry hrabstvím spadajícím pod francouzský vliv, které se v 10. století rozkládalo až k řece Sommě ve Francii. V současné době je to část Belgie, která leží na sever od nizozemsko (vlámsko)-francouzské (valonské) jazykové hranice, oficiálně potvrzené v roce 1963.

Ještě ve 30. letech 20. století žil v Nizozemsku a Belgii stejný počet obyvatel. Od té doby jejich počet stoupal v Nizozemsku rychleji, až na 15 milionů v 90. letech, což království přineslo přívlastek jednoho z nejhustěji obydlených států v Evropě s počtem 440 osob na kilometr čtvereční.

Odvěkým nepřítelem Nizozemska je voda, nad níž se zatím daří vítězit. Důkazem toho je dnešní vzhled krajiny, která byla z velké části získána postupným vysoušením moře, jako napří-

klad velká část provincií *Noord-Holland* a *Zuid-Holland*. Téměř polovina země tak leží pod úrovní hladiny moře a velká část území je chráněna hrázemi proti útokům vod Severního moře.

Důsledkem staleté zkušenosti boje s vodou a jejího ovládní byl vznik dvanácté provincie Flevoland v roce 1986, která vznikla vysušením někdejšího Zuiderského moře (*Zuiderzee*), jež se dnes nazývá IJsselmeer (Ostrovní moře). Spolu s novou provincií vznikla i nová města jako její hlavní město Lelystad.

Jako každá země má i Nizozemské království své symboly, jedním z nich jsou dřeváky – *klompen* – jež se staly oblíbenými turistickými suvenýry. K Nizozemsku ale neodmyslitelně patří i tulipány, které sem byly na konci 16. století dovezeny z Asie. Pravděpodobně z Persie se rozšířily do Turecka a odtud začátkem 16. století do střední, jižní a po roce 1555 i do západní Evropy. V Nizozemsku vykvetl první tulipán v roce 1594 v Leidenu v tamější botanické zahradě. Pro pěstování tulipánů existovaly v Nizozemsku velice příhodné podmínky, především na navátých písčitých půdách mezi Haagem a Leidenem, které byly vhodně prohojené pasoucím se dobytkem a chráněné před větry od moře valem pobřežních dun. Tulipány byly považovány za velmi luxusní zboží, byly velice drahé, ale dobře obchodovatelné. V době častých válek bylo pro obchodníky přijatelnější mít svůj kapitál uložen bezpečně v zemi v podobě tulipánových cibulí.

Za vrchol historického vývoje se v Nizozemsku považuje 17. století, které získalo přívlastek Zlaté století (*Gouden eeuw*). V tomto období, jež někteří začínají rokem 1602, rokem založení Východoindické společnosti, jiní rokem 1609, kdy bylo uzavřeno dvanáctileté příměří v boji za nezávislost mezi Španělskem a povstalým Nizozemím, dosáhly světového vrcholu nizozemský obchod, umění, věda i vojenská síla země. Konec Zlatého století spadá do roku 1672, v němž Anglie, Francie, kurfiřtství Kolín a biskupství Münster vpadly do Republiky a odkdy je datován její částečný hospodářský úpadek.

Jednou ze zajímavostí Nizozemského království je fakt, že hlavním městem je Amsterdam, ačkoliv sídlo královny, parlamentu a zastupitelských orgánů se nachází v Den Haagu, který byl po dlouhou dobu pouhou sídelní vesnicí bez statu-

tu města. Městská práva, která mu v roce 1806 udělil holandský král Ludvík Bonaparte, byla o pět let později znovu potvrzena. V roce 1816 získal Den Haag i městský znak, na němž je čáp držící v zobáku úhoře.

Severní část Nizozemska, nazývanou Frísko (*Friesland*) a k ní patřící ostrovy, obývá germánský národ Frísů s tisíci-letou historií. Do dnešních dnů si uchoval svou svébytnost i jazyk, který je starší než nizozemština (holandština) a má blíže k angličtině a keltštině. Fríštinou dnes hovoří asi 400 000 lidí žijících převážně v této provincii Frísko, včetně ostrovů Ter-schelling a Schiermonnikoog. Od roku 1955 tu existují dvojja-zyčné školy a fríšтина je povinným předmětem na základních školách.

Historické Frísko tvořilo část současné provincie Severní Holland, současnou provincii Frísko a část Dolního Saska v Německu. Teprve v 16. století bylo Frísko připojeno nejprve k habsburskému Nizozemí a v roce 1581 se stalo součástí Spojených nizozemských provincií.

Hlavní město Leeuwarden je důležitým obchodním centrem s mnoha historickými památkami, jako je např. Fríské muzeum. Je také rodným městem nejslavnější špiónky všech dob Mata Hari (1876–1917), vlastním jménem Margaretha Geetruida Zelle, která v něm má dokonce pomníček.

K frískému území se váže zajímavá tradice *Elfstedentocht* – bruslařské putování 11 frískými městy (což obnáší celkem 200 kilometrů), kterého se může zúčastnit prakticky každý, kdo umí bruslit.

K nejznámějším vývozním artiklům Nizozemska patří sýry, jejichž výroba je předmětem velkého zájmu turistů. Blíže se s celým procesem vzniku proslavených pochoutek mohou seznámit ve skanzenu *Zaanse Schans* ležícím nedaleko Amsterdamu, také je možno navštívit sýrové trhy. Trhy s nejstarší tradicí probíhají ve městě Alkmaar v provincii Severní Holland, a to již od 17. století. Nepřehlédnutelnou součástí sýrových trhů jsou sýraři v dobovém oblečení, přinášející obrovská kola sýrů na náměstí, kde podstupují jejich výrobky test kvality a chuti.

V celém světě známou dominantou nizozemské krajiny jsou větrné mlýny, které dnes už sice neplní jednu ze svých původ-

ní funkcí, mletí obilí, ale pohánějí často pumpy, které slouží k odčerpávání vody z vysoušených ploch, tzv. polderů. Výraz „polder“ je typickým slovem nizozemského slovníku, označujícím v překladu část země získané vysoušením, obehnané hrázemi, kde se dá uměle regulovat vodní hladina.

Na závěr uvádíme nejznámější nizozemský bonmot, v němž je ukryta tisíciletá zkušenost: *Bůh stvořil zemi a lidé Nizozemsko.*

O jazyce

Nizozemština je západogermánským jazykem, kterým hovoří buď jako svým mateřským jazykem nebo jako jazykem kulturním či dorozumívacím (v bývalých koloniích) asi 25 milionů lidí na celém světě. Nizozemština je úředním jazykem Nizozemska, dále jedním ze tří úředních jazyků Belgie, úředním jazykem Surinamu (dříve Nizozemské Guyany) a úředním jazykem Nizozemských Antil. Stejně jako oficiální název země je mezi lidmi rozšířen a používán termín *holandština*, který může označovat dialekty provincií Severní a Jižní Holandsko. Naproti tomu *vlámština* je pojmenování pro jazyk, kterým mluví obyvatelé severní části Belgie, Vlámka.

Nizozemštinou mluví v Nizozemsku asi 14 milionů obyvatel, v severní Belgii – Vlámku – asi 5,6 milionu lidí, v severní Francii v departementu Nord-Pas-de-Calais je jazykem vlámské menšiny a mimo Evropu zní na Nizozemských Antilách, v Surinamu a občas zní ještě v Indonésii. V jižní Africe, kde až do počátku 20. století existovaly búrské republiky (Oranžsko a Transvaal), se z ní vyvinul samostatný jazyk – *afrikánština*. Oba jazyky jsou však do značné míry navzájem srozumitelné.

Základem nizozemského jazyka se stalo hornofranské nářečí (dolní němčina), z něhož se jazyk vyvíjel již v době před 12. stoletím. V lexikologii i morfologii má mnoho společných znaků s němčinou, ale liší se od ní hlavně ve výslovnosti a v pravopisu. Soudí se, že nizozemština jako jazyk začala vznikat kolem roku 700 z různých dialektů existujících na území Nizozemska.

Nejstarší známá věta *Hebban olla vogala haggunnan, dinase ic tu, wat unbidan we nu* (tj. Všichni ptáci si již dělají hnízda, kromě mne a tebe, na co čekáme) byla napsána vlámským mnichem v klášteře v Rochestru. V roce 1618 vznikl překlad bible v nově vytvořeném jednotném jazyce, aby byl srozumitelný všem obyvatelům země. Nový spisovný jazyk obsahoval prvky mnoha nářečí, ale jeho jádro tvořily dialekty z Holandska.

Pravěk

Dlouhou dobu bylo území Nizozemí pokryto silnou vrstvou ledu, která asi před 150 000 lety svým pohybem a tlakem začala určovat tvar země. Dříve než zmizel všechen led, žili už na tomto území lidé. Nejranější známé osídlení se datuje z doby asi před 250 000 lety. Stopy prvních obyvatel zůstaly zachovány, např. u Rhenen v provincii Utrecht a spadají do doby 150 000 před Kr. a v Limburku jsou dokonce ještě o 50 000 let starší.

Asi před 140 000 lety byla ledová pokrývka ve svém středu až tři kilometry silná, a hladina moře tak byla asi o 150 metrů níže než dnes. Na počátku čtvrtohor už byla většina nizozemského území pod vodou, pouze vyšší části dnešního Zélandu, Flander, Severního Brabantska, Limburku, Twente a Achterhoeku (oblast v provincii Gelderland) nebyly zasaženy.

V období ohraničeném zhruba léty 100 000–35 000 před Kr. obývali nizozemské území neandrtálci, kteří své jméno získali podle řeky Neander tekoucí mezi Düsseldorfem a Elberfeldem, kde bylo objeveno velké množství dokladů o *Homo sapiens Neanderthalensis*. V Nizozemsku se sice kosterní pozůstatky neandrtálců zatím nikde nenašly, ale byly objeveny jejich pěstní klíny staré asi 60 000 let. Životní podmínky byly tvrdé, protože podnebí se ochladilo a lidé trpěli hlavně vlivem chladných větrů. Pouze v letním období se jim vedlo lépe, protože v krajině se objevily i odolné druhy zvířat jako mamut či sob. Lovci se málokdy odvážili jít na sever dále než k Ardenám. V tomto dnes belgickém pohoří nacházeli jeskyně, které jim posloužily jako útočiště před nevlídným počasím.

Asi před 11–10 000 lety před Kr. došlo k radikální změně podnebí. Skončila poslední doba ledová, teplota stoupala, tundra se přeměnila v bažiny, krajina se zaplnila různými druhy listnatých stromů. Sobi se přesunuli na chladnější sever a mnoho lovců (*rendierjagers*) je následovalo. Jiní se nové situaci přizpůsobili, ale pozůstatky jejich činnosti jsou řídké.

Počátky zemědělství (neolitu) se v Nizozemsku datují do období kolem roku 5 000 před Kr. První známky se obje-

vily v oblasti Jižního Limburku u vesnic Elsloo a Stein a asi o 1–2 000 let později se zemědělství rozšířilo také v severních částech Nizozemí. V dunách u města Vlaardingen blízko Rotterdamu v provincii Jižní Holland byly nalezeny stopy zemědělského osídlení, stejně jako v hollandských bažinách a písčité půdě v provincii Drenthe.

Tehdejší obyvatelé těchto míst vděčí za své pojmenování keramice, kterou vyráběli a zdobili a jež jim sloužila k ukládání potravin a nápojů – *bandkeramiekers* = kultura lineární keramiky, známá i z našich oblastí. V této době již lidé přestali putovat z místa na místo a usazovali se. Začali s kácením lesů a na uvolněných plochách pěstovali kulturní rostliny a stavěli zemědělská stavení, jejichž životnost byla pravděpodobně 25 let. Usedlosti si stavěli hlavně z drnů, doba stanů nomádů byla pryč. Nositelé kultury s lineární keramikou žili v malých vesnicích tvořených většinou pěti až sedmi staveními a počet obyvatel vsi se odhaduje na 50 osob. Všechna stavení byla orientována severozápadně–jihovýchodně. Nálezy dokazují, že tehdejší obyvatelé chovali krávy, prasata, kozy a ovce, a tak přestali být závislí jen na lovu. V této době se objevují i důkazy o společenské nerovnosti, což bylo viditelné na některých bytelnějších domech chráněných před větrem plůtky z prken. Snad jde o obydlí hlav rodu.

Při vykopávkách ve vesnici Elsloo bylo nalezeno také velké pohřebiště, kde se zjistilo, že docházelo i k pohřbům žehem. Celé pohřebiště ukryvalo asi 125 hrobů, do nichž dostávali zemřelí dary, které je měly provázet na jejich posmrtné cestě. I mezi nimi byly rozdíly, menší část hrobů byla vybavena bohatěji než ostatní.

V tomto období se ze sběrače a lovce stal zemědělec, který si dokázal zajistit větší a pravidelnější přísun potravy. To vedlo ke zvýšení počtu obyvatel. Měnil se vývoj vztahů ve společnosti, v níž docházelo ke specializaci, kdy se část obyvatelstva začala věnovat např. zpracování kamene nebo výrobě keramiky.

Kolem roku 3 000 před Kr. se rolníci usazovali ve výše položených oblastech dnešních provincií Drenthe, Frísko, Groningen, Overijssel a Gelderland. V těchto písčitých oblastech žili v klidu a beze strachu před vodou, která ohrožova-

la zbytek území, chovali dobytek, prasata, kozy a ovce, drželi si psy a pěstovali obilí i zeleninu. Nádobý a nářadí si vyráběli stále z kamene, kostí, dřeva, ale také z hlíny (keramika). Podobně jako předchozí obyvatelé dostali své jméno podle nalezené keramiky – *trechtervolk* = lidé kultury nálevkovitých pohárů.

Přibližně okolo roku 4 000 před Kr. velice vzrostla potřeba i spotřeba pazourku. Lidé se jej naučili jemně opracovávat – brousit a ostřit. Mnohem hladší nástroje se daly lépe užívat a vznikaly i nové nástroje – sekery a dýky. Okolo roku 3 800 před Kr. se začalo v Nizozemí s dobýváním tohoto nerostu. Při výzkumu v Jižním Limburku se zjistilo, že během několika století bylo zcela vytěženo území o velikosti pěti hektarů. Ve zkoumané oblasti zůstalo zachováno 66 podzemních chodeb. Celkem muselo být z tisíce šachet vytěženo na desetitisíce metrů krychlových pazourků, z nichž bylo vyrobeno na milion seker, ale i nožů, dlát, vrtáků, drásadel, hrotů na šípky a dalších nástrojů. Přirozeně tyto výrobky nezůstaly pouze na území Limburku. Nálezy ukázaly, že obchodníci s tímto zbožím z Rijkholt u Maastrichtu v provincii Limburku je dopravili stovky kilometrů daleko na sever, až do Münsteru a na jih do Frankfurtu a Mohuče. Teprve v době bronzové, asi o 2 000 let později, ztratily pazourky svůj význam pro potřeby tehdejších lidí.

Do období let okolo 3 500–2 700 před Kr. se datují velké kamenné (megalitické) skupinové hroby, nalezené především v provincii Drenthe. Velké balvany, z nichž jsou hroby postaveny, přinesl s sebou led, který na toto území zasahoval ze severu v dobách ledových. Dodnes je udivující, jak lidé v tehdejší době byli schopni vytvořit mohutné hroby – *hunebedden*. Všechny hroby jsou orientovány směrem západ–východ, tedy k východu slunce. Podlaha byla vybudována z malých balvanů, stěny hrobu tvoří vztyčené balvany a na ně položený náhrobek slouží jako víko. Celý hrob je pak pokryt vrstvou zeminy. Z původních stovek objektů v celé zemi se dochovalo asi 50 hrobů v provincii Drenthe. Mnoho hrobů bylo zrušeno nebo úplně zničeno zřejmě proto, že v nich bývaly uloženy posmrtné dary, které lákaly lupiče – vykradače hrobů. Ale i sám stavební materiál – balvany – lákal k využití i v pozděj-